

Momčilo Isić, *Pismenost u Srbiji između dva svetska rata*,
Beograd 2001, str.172

Kao nepogrešiv, često surov pokazatelj nivoa jednog društva, stanje pismenosti predstavlja značajan historiografski problem. Jednim od važnih perioda razvoja pismenosti srpskog društva bavi se knjiga dr Momčila Isića *Pismenost u Srbiji između dva svetska rata*. Analizu razvoja pismenosti u Srbiji autor je zasnovao na arhivskoj građi, objavljenim izvorima (rezultati popisa, zbornici normi) i literaturi.

U uvodnom delu knjige autor je prikazao stanje pismenosti u Srbiji u drugoj polovini XIX i na početku XX veka. Prema podacima uvodnog poglavlja broj pismenih u Srbiji je 1866. godine bio gotovo zanemarljiv - 4.18%, dok je osam godina kasnije procenat pismenih bio nešto veći (6.72%). Pri tom je procenat pismenih na selu bio znatno manji, nego u gradskim sredinama. U XX vek Srbija je ušla sa oko 17% pismenih stanovnika. Posebno nizak nivo pismenosti bio je karakterističan za krajeve prisajedinjene nakon srpsko-turskih ratova 1875-1878. Momčilo Isić uzrok niskog nivoa pismenosti nalazi u oskudnom školskom sistemu, pri čemu i postojeće škole nisu po kvalitetu odgovarale ondašnjim potrebama. Mala ulaganja države u razvoj školskog sistema autor je argumentovao poređenjem sa bugarskim iskustvom. U Bugarskoj je, naime, za samo trideset godina osnovano više osnovnih škola, nego u Srbiji od 1820. do 1911. godine.

U sledećem poglavlju analiziran je uticaj Prvog svetskog rata na razvoj pis-

menosti u Srbiji. Činjenica da okupacione vlasti nisu razvile svoj školski sistem zaustavila je dalji porast nivoa pismenosti. Osim toga, posledice Prvog svetskog rata su, po Isiću, negativno uticale na razvoj pismenosti i u periodu neposredno nakon završetka rata. Mnoge škole su u toku rata uništene, a oko 800 učitelja poginulih u balkanskim ratovima i Prvom svetskom ratu predstavljalo je teško nadoknativ gubitak. Ekonomske neprilike u prvim posleratnim godinama onemogućavale su razvoj školskog sistema. Poseban problem bilo je odsustvovanje iz škole velikog broja dece. Prema autoru, radilo se takođe o pojavi izazvanoj ratom, odnosno velikim ljudskim gubicima, koji su usloveli neophodnost upotrebe dečje radne snage.

U naredna tri poglavlja dat je pregled razvoja pismenosti dvadesetih i tridesetih godina. Uzroci sporog širenja pismenosti tokom dvadesetih godina se, po Isiću, nalaze u kombinaciji više činilaca: nerazvijenog školskog sistema, apstiniranja dece usled potrebe za dečjom radnom snagom, te preovlađujućeg stava seljaštva da deci, naročito ženskoj, školovanje nije potrebno. Osim toga, u oblastima naseljenim manjinama postojao je otpor prema školovanju dece u srpskim školama. Pokušaj države da nepismenost suzbije izvan školskog sistema, putem analfabetskih tečajeva, nije dao značajnije rezultate.

Prema rezultatima popisa iz 1931. u Srbiji je bilo oko 40% pismenih. Na

nivou Kraljevine Jugoslavije pismenih je bilo oko 55%. Procenat pismenih je, pri tom, bio znatno veći u Severnoj Srbiji. Po visokom procentu pismenih (oko 90%) izdvajao se Beograd. Posebno nizak procenat pismenih zabeležen je na Kosovu. Značajno manji udeo u populaciji pismenih činile su žene. Prema podacima iznetim u knjizi, nivo pismenosti u Srbiji je početkom tridesetih znatno odudarao od stanja pismenosti u Zapadnoj Evropi. U Italiji je 1931. godine bilo tek 20% nepismenih. Nivo pismenosti u Srbiji, odnosno Kraljevini Jugoslaviji odgovarao je, međutim, nivou pismenosti u ostalim zemljama Balkana i SSSR-u.

Prepreku intenzivnijem opismenjavanju tokom tridesetih godina Momčilo Isić vidi u sporom jačanju školskog sistema, što je bilo uslovljeno nedovoljnim sredstvima. Usled nepostojanja dovoljnog školskog prostora, vlasti su, i pored toga što je osnovno školovanje bilo obavezno, tolerisale odbijanje roditelja da decu upišu u školu. Pored toga, i mnoga deca upisana u školu, nisu redovno pohađala nastavu.

Nedostatke školskog sistema, država je, kao i u prethodnoj deceniji, nastojala da nadomesti alternativnim formama. Po Zakonu o narodnim školama iz 1929. godine, za sve nepismene osobe stare do 25 godina, bilo je obavezno pohađanje analfabetskih tečajeva. Tečajeve opismenjavanja su mogle da pohađaju i starije osobe. Prema podacima iznetim u knjizi, doprinos analfabetskih tečajeva opismenjavanju stanovništva Srbije je bio zanemarljiv. Tečajeva je bilo malo, a i oni koji su počeli sa radom neretko su obustavljeni. Znatno bolje rezultate u opismenjavanju stanovništva imali su analfabetski tečajevi organizovani u vojsci. Isić to argumentuje podatkom da je tokom 1939.

godine u Kraljevini Jugoslaviji na analfabetskim tečajevima u vojsci opismenjeno oko 22000 vojnika, dok je kroz analfabetske tečajeve namenjene građanstvu prošlo tek oko 6500 polaznika.

Kada je reč o regionalnom aspektu nepismenosti u Srbiji uoči Drugog svet-skog rata, analize Momčila Isića ukazuju da je najniža stopa pismenosti bila karakteristična za Staru Srbiju, pri čemu je nepismenih bilo više na Kosovu, nego u Raškoj. U Severnoj Srbiji najmanje pismenih bilo je u vlasotinačkom srezu (37%), dok je u još deset srezova procenat pismenih bio ispod 50% (golubački, homoljski, rasinski, studenički, pčinjski, posavotamnanski, račanski, moravički, porečki i posavski). U strukturi nepismenih je, kao i u prethodnim periodima, najveći udeo imalo seljaštvo. Autor zaključuje da je Srbija u Drugi svetski rat ušla sa visokim procentom nepismenih, koji bi se mogao smatrati i većim ako bi se u nepismene ubrojali i oni koji su se mogli potpisati tek „uz tešku muku”.

Knjiga je podeljena na dve celine. Osim osnovnog teksta, drugu celinu (strane 105-170) čine statistički prilozi o stanju pismenosti u srbijanskim srezovima, na osnovu popisa iz 1931. godine. Statističkim tabelama opremljen je i osnovni deo knjige. To je i pokazatelj značajnog truda autora u pokušaju da se raspoloživi izvori, posebno njihov kvantitativni deo, iskoriste u potpunosti i stanje pismenosti u različitim periodima rekonstruiše što je moguće preciznije.

Petar DRAGIŠIĆ